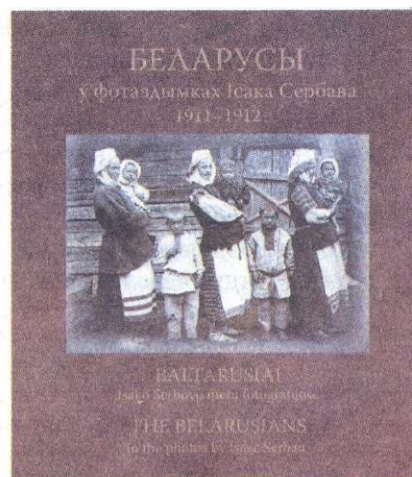

Адкрыць Беларусь. Наноў

Выдавецкая серыя «Энцыклапедыя рарытэтаў» Беларускай энцыклапедыі імя Петруся Броўкі папоўнілася новай кнігай. Чарговым томам на паліцы ўнікальных выданняў стаў сапраўды адметны альбом «Беларусы ў фотаздымках Ісака Сербавы 1911 — 1912 гадоў». Пра асаблівасці працы над гэтай кнігай, каштоўнасць калекцыі этнаграфічных здымкаў, што цяпер захоўваюцца ў аддзеле рукапісаў бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта, распавядае складальнік выдання, аўтар уступнага артыкула і навуковых каментарыяў, кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт кафедры этналогіі і фальклору Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў Вольга Лабачэўская.

Марына ВЕСЯЛУХА,
фота з альбома «Беларусы
ў фотаздымках Ісака Сербавы
1911 — 1912 гадоў»

НАСТАЎНІК, КРАЯЗНАВЕЦ, ФАТОГРАФ

— Пачатак XX стагоддзя можна назваць часам захаплення фатаграфіяй. Менавіта тады тэхніка стала больш даступная і зручная для выкарыстання, нават ва ўмовах экспедыцыі. Больш за тое, стала зразумела, што старая культура, стары побыт знікаюць. Таму этнографы падхапіліся. Былі спрацаваны спецыяльныя праграмы фотафіксацыі асаблівасцей культуры розных народаў, у тым ліку і беларусаў: як трэба фатаграфавалі, на якія адметнасці і рысы звяртаць увагу даследчыкам. Такім аспектам вывучэння беларускіх зямель зацікавіўся Паўночна-Заходні аддзел Расійскага геаграфічнага таварыства ў Вільні.

Ісак Сербав, краязнавец, настаўнік гімназіі ў Мінску, чалавек досыць шырокай эрудыцыі, аматар-этнограф, тры гады запар — у 1911-м, 1912-м, 1913-м — падаваў заяўкі на фінансавую падтрымку фотаэтнографічных экспедыцый па Беларусі. Натуральна, ён атрымліваў ад таварыства грашовую дапамогу, таму кожнае лета выпраўляўся ў падарожжы і фатаграфавалі. Сербав асабліва цікавіла Палессе, і менавіта туды ён накіроўваўся. У рэгіёне на той час яшчэ захоўваліся праявы архаічнай культуры, адметнасці быту. Здымкі, якія ён прывозіў з экспедыцый і прадстаўляў у якасці справаздачы, надта ўражвалі сяброў таварыства. Была нават задума выдаць гэтыя фота асобным альбомам, але Першая сусветная вайна перашкодзіла яе рэалізацыі, а потым і само таварыства спыніла сваё існаванне.

Больш як дзве тысячы фотаздымкаў было зроблена даследчыкам падчас трох экспедыцый, а ў таварыства перададзена прыкладна 1500 фота. На жаль, да нашага часу дайшлі толькі 442 фотакарткі. Спачатку яны захоўваліся ў Віленскай публічнай бібліятэцы, цяпер — у аддзеле рукапісаў бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта. Часткова здымкі былі вядомыя і раней, але ў гэтым альбоме можна пазнаёміцца з усёй калекцыяй.

МАРШРУТАМІ ЭТНОГРАФА

— Ахоп тэрыторыі Беларусі, прадстаўлены на здымках, уражвае. Нават нягледзячы на тое, што калекцыя захавалася не цалкам. Маршрут даследчыка пралягаў ад Мінска на Узду, Слуцк, пад Баранавічы, Пінск, далей на поўдзень, на сучасную тэрыторыю Украіны, якая раней адносілася да Пінскага павета, потым па Прыпяці да Давыд-Гарадка, Турава, Петрыкава, Рэчыцы, затым на тэрыторыю сучасных Жлобінскага, Светлагорскага, Калінкавіцкага раёнаў. Фотаздымкі, якія дайшлі да нашага часу, зроблены ў 74 населеных

пунктах. У тых жа гадах здымалі і іншыя этнографы, але праца, зробленая Сербавым, па колькасці, якасці і ахопе тэрыторыі пераўзышла калекцыі іншых даследчыкаў.

Гэтыя здымкі часткова былі вядомыя і да выдання альбома. У 1950 — 1970-я гады ў Вільні працавалі нашы навукоўцы, рабілі копіі, якія публікавалі на старонках беларускіх этнаграфічных выданняў. Але, на жаль, здымкі страцілі і прозвішча аўтара, і дакладныя подпісы. Нават аўтарства Сербавы да нядаўняга часу адсутнічала. Хоць напрыканцы 1980-х ці ў пачатку 1990-х пра фотаздымкі пісаў фалькларыст Іван Цішчанка з указаннем дакладнага аўтара. На жаль, яго публікацыі не былі заўважаны шырокай грамадскасцю. І па сутнасці я была другім чалавекам, хто працаваў з віленскай калекцыяй і на падставе архіўных матэрыялаў даказаў, што гэта здымкі Сербавы.

ГАЛОЎНАЕ — АТРЫБУТАВАЦЬ!

— У самым пачатку працы з калекцыяй была зроблена яе атрыбутаванне з сучасным адміністрацыйным падзелам Беларусі. Ісак Сербав быў вельмі ўважлівым даследчыкам. Кожны здымак ім дакладна падпісаны: мясцовасць, імёны людзей, нават іх узрост і рост. Той факт, што подпісы зроблены з ужываннем адметнасцей мясцовай гаворкі, назваў, робіць гэтыя фота не проста справаздачай нашага першага візуальнага антрапалага, але і вельмі каштоўным дакументам.

Каморнік сп. Раманенка з сям'ёй і тэхнік Дабравольскі.
Майнак Восава Рэчыцкага павета. 1912 г.

Аднак толькі ў суаднесенасці з сучаснымі адміністрацыйнымі адзінкамі краіны з калекцыяй зручна працаваць. Дарэчы, яна сёння даступная і ў электронным каталогу на сайце бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта.

Больш за тое, патрэбна было правесці атрыбутаванне калекцыі па гадах, бо Сербаву здзейсніў тры паездкі, і ў архіўных і рукапісных матэрыялах захаваліся яго

справаздачы, пратаколы пасяджэнняў таварыства, па якіх можна было высветліць патрэбныя факты. Апынулася, што захаваліся здымкі толькі з паездак 1911 і 1912 гадоў, адсутнічаюць фота з экспедыцыі 1913 года, якая была накіравана на вывучэнне заходніх раёнаў сучаснай Брэстчыны. І вельмі шкада, бо калі б гэтыя фота ацалелі, мы мелі б амаль усю тэрыторыю Беларусі, прадстаўленую на старых здымках.

Міна Мітраховіч кладзе воз. Вёска Рудня Бабруйскага павета. 1912 г.

У выданні «Беларусы ў фотаздымках Ісака Сербавы 1911 — 1912 гадоў» можна знайсці шмат карыснай інфармацыі. Так, тут упершыню ўведзены архіўныя крыніцы фонду Паўночна-Заходняга аддзела Рускага геаграфічнага таварыства з аддзела рукапісаў бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта, у кнігу ўвайшлі вытрымкі з тэкстаў Сербавы, яго справаздачы, а таксама вядомай працы «Беларусы-сакуны». У рэшце рэшт, тут можна пабачыць і як выглядалі самі сакуны.

Па сутнасці, гэтая кніга стала сумесным выданнем, якое будзе на карысць і Беларусі, і Літвы: яны прадставілі калекцыю са сваіх фондаў, а мы маем вельмі каштоўную крыніцу ведаў пра тое, якімі былі беларусы 100 год таму. Я вельмі ўдзячная намесніку дырэктара па пытаннях інфармацыйнай дзейнасці, навукі і культурнай спадчыны бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта доктару Марыі Пракопчык, загадчыку аддзела рукапісаў Ніэле Шульгене і супрацоўніку аддзела Валянціне Карпавай. Асобная падзяка дырэктару выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» Таццяне Бяловай, менавіта ёй належыць ідэя прадставіць у альбоме ўсю калекцыю.

Назва на вокладцы — на трох мовах: беларускай, англійскай і літоўскай, на англійскую і літоўскую перакладзены таксама прадмова і подпісы да здымкаў. А гэта, несумненна, даць і замежным даследчыкам магчымасць пазнаёміцца з выданнем.

РАЗБУРЫЦЬ СТЭРАТЫПЫ

— Калекцыя фотаздымкаў Сербавы, атрыбутаваная і нібыта наноў знойдзеная, была прадстаўленая на дзвюх выстаўках у Вільні. Здымкі выклікалі вялікую цікавасць. Упершыню была паказана вось такая невядомая Беларусь, краіна, зусім не падобная да таго стэрэатыпнага вобраза краю, які існуе і ў нашых суайчыннікаў, і ў замежнікаў. Тут мы бачым людзей прыгожых, годных, няма галечы, жабрацтва. Беларусь напярэдадні Першай сусветнай вайны была краем досыць замаснаваным, пра гэта пісаў Сербав у справаздачах. Калекцыя стала своеасаблівым адкрыццём, ёй зацікавіўся нават часопіс, прысвечаны праблемам візуальнай антрапалогіі, які выдаецца ў Эдынбургскім універсітэце (Вялікабрытанія).

Мяне ж як навукоўца калекцыя прываблівала яшчэ і таму, што ў ёй — каштоўны матэрыял пра беларускі касцюм, архітэктур, транспартныя сродкі, прылады працы. Больш за тое, самі здымкі прыемна глядзець, бо Сербав меў выдатны мастацкі густ, умеў знаходзіць выразныя ракурсы. Ён валодаў нейкай даследчыкай інтуіцыяй, таму, відаць, апынуўся ў патрэбны час у патрэбным месцы. Абставіны склаліся цудоўна, і ён паспеў зафіксаваць рысы беларускай культуры, якія праз некалькі гадоў час зніклі. Першая сусветная вайна, бежанства, падзел Беларусі, сацыяльныя пераўтварэнні змянілі і людзей, і культурны ландшафт...

Калі разглядаць выявы на старых здымках, параўноўваць іх з сучаснымі беларусамі, бачна: шмат што змянілася. Фізіялагічнае аблічча стала іншае, зніклі традыцыйныя строі (што з аднаго боку, непазбежна), мы страцілі нават некаторыя традыцыйныя для беларусаў імёны. Змянілася і сацыяльная структура насельніцтва. У час, калі Сербав здзяйсняў свае падарожжы, у нас было больш як 90 працэнтаў сялян. На здымках прадстаўлены і іншыя сацыяльныя саслоўі: шляхта, мяшчане, інтэлігенцыя, ёсць і фота цыган, яўрэяў, якія жылі побач з беларусамі. Тут можна назіраць прамысловыя пераўтварэнні і з'явы сацыяльнага жыцця ў краі. Да прыкладу, на выявах Мінска ёсць фота падчас правядзення дабрачыннай акцыі «Дзень белага кветкі». Гэта была акцыя дапамогі хворым на сухоты. Усім, хто ахвяраваў грошы, давалі белую папяровую кветку. І ў гэты дзень амаль усе жыхары горада, нават ямшчыкі, былі з такімі кветкамі.

Магчыма, на гэтых здымках людзі знойдуць сваіх продкаў, сваякоў. Важна, каб беларусы ведалі гісторыю свайго краю: што было на гэтым месцы, хто жыў у гэтай вёсцы, якія тут былі пабудовы, якія строі насілі. Спадзяюся, што альбом абудзіць цікавасць да гісторыі і культуры беларусаў у нашых суседзях за мяжой, а для кагосьці — адкрые зусім невядомую Беларусь.